

Etik, moral och missbruk

I en avslutande paneldebatt diskuterades etiska frågor med anknytning till missbruk. Huvudfrågan var hur vi kan agera för att förhindra missbruk bland unga.

Debatten kom att handla en hel del om de vuxnas roll, behovet av att sätta gränser, ungas identitet och förebilder och kom därmed att belysa många av de frågor som behandlades under hela konferensen, i de två föredragen och i olika workshops.

Här speglas kalejdoskopiskt några av de frågor som behandlades i paneldebatten.

I panelen deltog:

Kristian Magnussen, politiker från Tórshavn, *Sofia Modigh*, projektledare från Stockholm, *Lars-Henrik Schmidt*, idéhistoriker från København och forskaren *Tormod Øia* från Oslo.

Missbrukets omfattning

Deltagarna uttryckte oro över att missbruket av alkohol och narkotika ökade. Men några enkla förklaringar till ökningen hade man inte:

Sofia Modigh:

Jag kan inte förklara varför unga använder droger, men jag kan konstatera att det dricks mycket alkohol och används mycket narkotika nu. Likheterna är också stora mellan de nordiska länderna.

Tormod Øia:

Det finns många positiva drag när det gäller de unga i (det norska) samfundet. Kontakten mellan unga och föräldrar är oftast god, kriminaliteten bland de unga har gått ned och

rökningen minskar. Samtidigt ökar förbrukningen av narkotika. Rökningen minskar bland de flesta, men ökar bland unga flickor, som det går dåligt för i skolan. Rökning har blivit en slags protest i samhällets ytterkanter. Samtidigt ser vi i Norge hur narkotika sprids bland högstatusungdom i Oslos rikaste stadsdelar. Det är några normer i ungdomsmiljöerna som säger att det är ute att röka men inne att använda narkotika. Det är gott och väl att ungdom inte röker, men det är dramatiskt om vi vinner kampen mot tobaken, men förlorar kampen mot narkotikan.

Lars-Henrik Schmidt:

Varje rusmedel har sin egen historia och varnorna förändras ständigt. I den danska vardagskulturen ser man nu hur kaffet är på väg ut. Vid många situationer då människor möts, då man tidigare drack kaffe, dricker man nu alkohol.

Tormod Øia:

Det finns ett nära samband mellan föräldrarnas alkoholvanor och de ungas förhållande till alkohol. Det är inte så att man kan lära ungdomarna "kontinentala dryckesvanor" genom att ge dem ett glas vin till söndagsmiddagen. I Norge blir resultatet allt oftare en kombination av de så kallade bildade kontinentala dryckesvanorna och den norska "flatfyllan". Där föräldrarna har ett liberalt förhållande till alkohol, finns det också mer ungdomsfylla. Drogmissbruket går i vågor. 1968 var det en liberal syn på droger. Vi har nu en ny topp av alkohol- och narkotikamissbruk bland ungdom, vars föräldrar tillhör 60-talsgenerationen.

Missbrukets faror

I diskussionerna om missbrukets konsekvenser belystes i första hand att missbruket hindrar individen från att leva helt och fullt och från att vara en aktiv människa som positivt deltar i samhällsutvecklingen.

Restriktioner, förmynderi och förebilder, tillhörighet och moral, var några teman i den avslutande debatten.

Från vänster:
Kristian Magnussen,
Färöarna,
Sofia Modigh, Sverige,
Jørgen Carlsen och
Lars-Henrik Schmidt,
båda från Danmark,
och Tormod Øia,
Norge.

Jørgen Carlsen:

I djupet ligger en djupare etisk problemställning, nämligen missbruk av livsmöjligheter. Det är livsmöjligheterna som blir missbrukade, liv blir förspillda, till glädje för ingen, till sorg och bekymmer och förtvivlan för många. Det är en etisk fråga hur vi kan stödja och hjälpa var enskild människa bort från en självdestruktiv livsstil. Kan vi stillatigande vara vittne till en sådan självförstörelse eller skall vi reagera mot den och i så fall hur långt kan vi gå i våra försök att förhindra den?

Sofia Modigh:

Jag tänker inte främst på de mätbara negativa konsekvenserna man talar om, antalet barn som växer upp med missbrukande föräldrar eller antalet missbrukare, antalet offer för våld eller kriminalitet, antalet skrumplevrar eller antalet fysiska skador. Jag är mycket mer bekymrad över den passivitet som alkohol- och narkotikamissbruket leder till i våra samhällen. Drogerna passiviserar. En del av befolkningen – och kanske främst den unga delen – väljer att inte vara med och bygga ett samhälle, utan passiviserar när man väljer att använda droger – om det nu är ett val. Det handlar också om den förlust av män-

Debattdeltagare

Tormod Øia, sociolog och forskare vid NOVA, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Munthesgate 29, N-0260 Oslo.

Lars-Henrik Schmidt, dr phil, idéhistoriker och direktör för Danmarks Pædagogiske Institut, Hermodsgade 28, DK-2200 København N.

Projektledare **Sofia Modigh**, tidigare ordförande i Ungdomens nykterhetsförbund, Vegagatan 5B, S-722 23 Västerås.

Landsstyrmann **Kristian Magnussen** från Tórshavn, Færøernes Hjemmestyre, Postbox 64, 110 Tórshavn, Færøerne.

Högskoleföreståndare och diskussionsledare **Jørgen Carlsen** från Testrup Højskole, DK-8320 Mårslet.

niskovärde man får om man börjar använda droger. Det är mycket svårare att mäta än de fysiska skadorna av missbruk. Det handlar också om den minskade tryggheten och säkerheten i samhället om man har en massa människor som är höga av narkotika eller berusade av alkohol. Den otryggheten drabbar oss alla. Det handlar slutligen också om vårt ansvar, där jag anser att man som människa har ett ansvar för sig själv, för sitt eget bete-

Sofia Modigh:

”

– När man talar med unga om droger måste man också tala om alternativen. Man kan inte bara informera om vad som är dåligt och vad man inte skall göra.

”

– Ju mer kompetent ungdomen blir, desto svårare blir det för vuxenvärlden att vara trovärdig.

ende, sina handlingar och sina val. Droger är ofta en flykt från detta ansvar. Som människa har man ansvar för att se till att man själv mår bra. Passiviteten, människovärdet och säkerheten i samhället är viktiga frågor, om man skall diskutera alkohol- och narkotikafrågor och därmed de ungas uppväxtvillkor.

Berusning inget negativt

I debatten framhölls också att olika former av berusning finns i alla kulturer och att man inte bara skall se ruset som något negativt.

Lars-Henrik Schmidt:

Att man använder stimulantia när man är otillfredsställd med egendomsfördelningen i samhället är helt naturligt. Att använda stimulantia kan därför ses som en praktisk kritik av egendomsfördelningen. Det finns ingen kultur, som inte har utvecklat någon form för berusning. Det finns inga kulturer där människorna inte blir höga på något sätt. Man kan till exempel bli hög genom hatfulla angrepp mot berusade människor...

Men man måste vara klar över att bruket av rusmedel inte är detsamma som missbruk.

Det kommer alltid att finnas behov för gränsöverskridanden. Vi måste förstå behovet av att gå utanför sig själv och finna ritualer för dessa gränsöverskridanden. Berusning är ett led i det mänskliga livet, men alla kulturer har inte använt kemiska medel – nu har dessa blivit mer allmänna och berusningen har sekulariserats.

Sofia Modigh:

När man talar med unga människor om droger, måste man också tala om alternativen. Man kan inte bara informera om vad som är dåligt och vad man inte skall göra. För unga kan en lyckad snowboard-sväng eller intensiv dans ge några sekunder av optimal tillfredsställelse, en form av "berusning". Om man inte använder droger betyder det inte att man skall sitta rakt upp och ned på en stol och ha det tråkigt.

Tormod Øia:

Några av de värsta och några av de bästa upplevelserna i mitt liv har jag haft i samband med alkohol. Det säger något om att de olika rusmedlen också har sina goda sidor. Det är alltså en grund till att folk brukar dem. Människorna har alltid använt rusmedel sedan Noa drack sig full. Det är orealistiskt att tro att vi kan komma fram till en situation då vi inte brukar sådana medel. Det skulle vara ett "Khomeini-samfund" och sådana samhällen lever aldrig länge. Vi må leva med drogerna, ta vara på de goda sidorna och bekämpa de dåliga.

Restriktioner

Diskussionen kom att fokusera mycket på ungdomars alkoholvanor, medan narkotikabruket berördes mindre och lagstiftningen mot narkotika inte alls ifrågasattes. Danmark är det enda land i Norden, där alkohol starkare än öl får säljas i den allmänna handeln, och som saknar åldersgräns för inköp av alkohol (däremot får ungdomar under 18 år inte serveras alkohol på restauranger). De danska deltagarna i debatten ställde frågan om upplysning skulle kombineras med restriktioner. Alla icke-danska deltagare i debatten menade att det var självklart att det skulle vara begränsningar i ungdomars rätt att få tillgång på alkohol.

Tormod Øia:

För mig verkar det främmande att, som i Dan-

mark, diskutera om man skall ha alkohol-restriktioner för ungdomar eller inte. Vi vet alla att bruket av alkohol i tidig ålder har ett starkt samband med utveckling av missbruk senare i livet. I Norge skall man vara över 18 år för att få köpa en flaska öl i butiken, men likaväl dricker 15- och 16-åringarna ganska mycket. Ett förbud är inget vattentätt system, men det är ett medel som man kan starta med.

Kristian Magnussen:

Man måste vara restriktiv med alkohol. Även om det är samhället som säljer det, är det ett gift. På Färöarna har det funnits restriktioner sedan 1906, och det är absolut förbjudet för unga att köpa alkohol. Och det är gott, eftersom ju mer liberal alkoholpolitik ett samhälle har, desto mer dricker ungdomen.

Förmynderi och förebilder

Även om gränsdragningen mellan bruk och missbruk inte är helt självklar, var alla deltagare eniga om att missbruk av alkohol och droger är av ondo. Men de vuxnas rätt och samhällets rätt och möjligheter att föreskriva för ungdomar hur de skall leva diskuterades livligt.

Lars-Henrik Schmidt:

Det är svårt för en modern pedagogik, det är svårt för en modern skola, en modern socialvård och för moderna föräldrar att överhuvudtaget vara myndigheter i förhållande till ungdomarna. Orsaken är helt enkelt att vi har påskyndat deras utveckling till medmänniskor och då är det svårt att säga till dem vad de skall göra. När vi befordrar dem till vuxna medmänniskor ger vi dem en myndighet och därmed avhänder vi oss själva chansen för att vara förmyndare. Förmynderiet är omöjligt i den moderna världen där det är den enskilde som skall ta ansvar för sig själv. Vi betraktar ungdomarna som vuxna människor, vilket innebär att det är svårt att säga att "du skall göra så eftersom jag säger det". Det är vanskligt att nu komma in och mer precis säga vad andra skall göra. Men självfallet är vi tvungna att insistera på förmynderi.

Jørgen Carlsen:

I ett av de scenarier som lades fram av Uffe Palludan var det tydligt att det har skett en förlust av auktoritetstro. Kanske är problemet att vi har vuxengjort barn och unga och be-

traktar dem som rättssubjekt på samma sätt som helt vuxna, myndiga personer. Att lägga dem på samma nivå som de vuxna kan involvera en föreställning om att det inte är rätt att åberopa en formell auktoritet. Frågan är då om man verkligen skall försöka återinföra en slags auktoritet som man kanske alltför snabbt har avvecklat. Med vilken rätt kan den äldre generationen gå in och diktera de ungas vanor och livsstil?

Kristian Magnussen:

Föräldrar har tappat sin tro på att de kan fostra barnen, eftersom det är andra i samfundet, experter, som vet bättre och säger till föräldrarna hur de skall göra. Det är en stor katastrof att föräldrar har släppt sin plikt att fostra barnen. Även en fostran som till synes är felaktig är bättre än ingen alls, för då har barnen i alla fall något att förhålla sig till.

Lars-Henrik Schmidt:

Vi skall inte utnämna förmyndare, men man måste förstå att förmynderi inte är samma sak som ondska. Förmynderi syftar till att göra det goda för andra, med hänvisning till deras behov, utan eller eventuellt mot deras önskan. Det finns ingen väg tillbaka mot en traditionell förmyndarinställning. Begreppet ungdom är också förhållandevis nytt. Ungdom karaktäriseras av att man kan välja att betrakta dem som barn, om man så önskar och som vuxna, om man önskar det. De unga befinner sig i en underlig mellanställning, eftersom det är de vuxna som i konkreta situationer beslutar sig för hur de vill behandla ungdomarna – som barn eller som vuxna.

Man kan också diskutera vem som ansvarar för uppfostran i det moderna samfundet. I vår moderna, individualiserade tidsålder kan man inte längre hävda att samfundet och därmed skolan skall ansvara för fostran. Skolan menar att det är familjernas ansvar att uppfostra sina barn. Frågar man familjen menar den också att den har ansvaret, men man har bara inte tid till det. I varje fall inte till att ta konflikter. Man menar att den tid man har skall man använda till att vara tillsammans, inte använda på konflikter och konfliktlösning. Och därmed blir en av de viktigaste dimensionerna i uppfostran försummad.

Sofia Modigh:

Hur ser en familj ut idag? Den traditionella kärnfamiljen med barn och deras biologiska föräldrar som bor tillsammans blir mindre

vanlig. Istället kommer andra familjekonstellationer, där andra vuxna kan vara lika viktiga för barnen som deras biologiska föräldrar.

Vi kan inte förespråka förmynderi. Vuxna är inte alltid trovärdiga gentemot ungdomar. Ju mer kompetent ungdomen blir – desto svårare blir det för vuxenvärlden att vara trovärdig. Ungdomar får information via Internet om de senaste argumenten som exempelvis legaliseringsrörelsen för fram. De vuxnas svar blir inte trovärdiga om de inte följer med i diskussionen.

Tillhörighet och moral

En tidvis djupgående diskussion fördes om tillhörighet, främlingskap och vi-känsla:

Kristian Magnussen:

Vi bör organisera samhället så att alla behövs och ingen är utanför och var och en har hopp om att kunna vara delaktig i samhället. Förr tog de politiska partierna utgångspunkten i folkets behov, men nu utgår partierna från kapitalets behov. Det leder till arbetslöshet och skapar en förbrukarkultur.

Lars-Henrik Schmidt:

Den västerländska konsumtionsideologin, materialismen kan ses som en andlig rörelse. Vad strävar man då efter genom ett konsumtionsbeteende? I den klassiska andligheten försöker individen bli del av något större – såsom i religionen. Men när man idag går utanför gränserna för sig själv förlorar vi snarare oss själva.

Tormod Øia:

Om man skall tala om moral, etik och respekt bör det vila på något slags fundament, en eller annan slags vi-känsla. I ett tomrum, där människan bara är en individ finns det heller ingen gemensam moral. Var och en har sin privatmoral. Moral måste förhålla sig till någon form av ett "vi". I Norge kan man inte finna något sådant "vi" bland ungdomen. Nationen har inte denna betydelse för norsk ungdom, inte heller religionen – bara tre procent säger att religionen har stor betydelse för dem till vardags. Inte heller lockar idrotten – det är inte den norska ungdomen som anser att man skall göra storsatsningar på att Norge skall konkurrera inom internationell toppidrott, det verkar snarare vara en önskan bland medelålders män. Men trots denna avsaknad av ett "vi", finner man ingen moralisk

upplösning i Norge. Mycket tyder på att kvaliteten i relationen mellan barn och föräldrar är mycket bättre nu än den har varit de senaste trettio åren. Det är kanske där vi har det sammanbindande elementet i det norska samhället.

Lars-Henrik Schmidt:

Vi-känslan sanktioneras i familjen, det är den som är "vi". Det behöver inte nödvändigtvis vara en kollektiv vi-känsla. Idag betraktar man uppfostran, som något som är baserat på kunskap. Många menar att de saknar den kunskapen. Tidigare var fostran något man kunde och hade rätt till i och med att man var vuxen.

Religionen fick oss att höra samman och skapade en vi-känsla. Idag måste vi hitta andra former för att få en vi-känsla och något som får oss att höra ihop. Ett problem är att man har dåliga erfarenheter av vi-känsla. Det finns ett marginaliseringsmoment knutet till gemenskapen, där det är några människor som inte tillhör detta "vi". Det handlar därför inte bara att praktisera en vi-känsla utan också diskutera själva vi-känslan, hur man skapar den och hur den praktiseras.

Information och andra motåtgärder

Information och upplysning fördes fram som ett viktigt moment i det förebyggande arbetet. Men alla deltagare framhöll också informationens begränsningar.

Sofia Modigh:

Man måste kombinera information – (kunskap och opinionsbildning), restriktioner (lagar och regler) och vård. Ingen av dessa tre kan ersätta de andra. Den framgångsrika vägen är att kombinera alla tre. Men man kan fråga sig om vi satsar tillräckligt mycket på alla tre samtidigt. I Sverige har t.ex. en stor del av alkoholrestriktionerna fallit bort. När det gäller information och upplysning menar alla att det är angeläget, men man är inte beredd att sätta till de resurser som behövs. Man kan konstatera att kapitalet – alkoholindustrin och narkotikamaffian – ofta har mycket mer resurser än vad det offentliga – staten och kommunerna någonsin kommer att ha.

Lars-Henrik Schmidt:

Vi är alltid otillfredsställda med behandling, eftersom behandling kommer i efterskott, när

något har hänt. I rationaliseringens namn vill vi komma i förväg. Strategier för förebyggande arbete kommer i stället för behandlingsstrategier. Behandlingsstrategierna finns kvar, men det är en mer ekonomisk strategi att arbeta förebyggande. Men också i det förebyggande arbetet har det skett en förändring. Den negativa hygien – att varna för det som är skadligt – som förebyggande arbete bygger på har övergått till en positiv hygien – ett folkhälsotänkande.

I tanken om att folk blir starka nog att motstå frestelserna om de blir sunda, blir det heller inte nödvändigt att verkställa förebyggande insatser. Vi är på väg mot en ny strategi, inte en behandlingsstrategi, inte en förebyggande strategi utan en hälsofrämjande strategi som skall göra befolkningen tillräckligt stark och sund för att motstå frestelser. Men i våra hälsofrämjande kampanjer refererar vi ofta till risker. Risken för att hamna i missbruk, risken för att råka ut för en olycka osv. Då glömmer vi att människan inte tänker på sitt liv i risker, utan man ser det i stället som chanser.

När man talar om risk, refererar det hela tiden till att man slutligen kan dö av detta. Risken är förknippad med döden. Chansen är livets filosofi. I detta ligger tanken: "Vilken är min chans för att det skall gå bra". Läkaren säger till patienten "risken för att det är en elakartad (malign) svulst är så och så stor" medan patienten säger: "Vilka är mina chanser för att överleva". Det är två helt vitt skilda strategier som ofta är sammanflätade och inte åtskilda i de kampanjer vi sätter igång för att försöka göra folk skyddade mot de faror som hotar oss i denna värld.

Jørgen Carlsen:

Om hierarkierna försvinner, vilka instrument kan vi då använda i uppfostran, annat än förnuftet – att upplysa, informera och överbevisa med argument. Många undersökningar visar att information och kampanjer har sina begränsningar, även om informationen sätts in målmedvetet, intensivt och massivt. Man måste då fråga sig vilka medel man kan använda eftersom det uppenbart är så att information ensamt inte är tillräckligt.

Lars-Henrik Schmidt:

Vi kanske måste övergå från information till kommunikation eller samtal. Vi talar alltför mycket till varandra istället för med varandra. Vi kanske skulle vara mer aktiva i att försvara

våra värderingar. Det är svårt att gripa in i andra människors värdesystem. Upplysningskampanjer är inte den bästa metoden, utan det krävs samtal och kommunikation.

Idag har vi mycket etik, men lite moral. Etiken handlar om värdefrågor, medan moral handlar om hållnings-sätt. Det skall fortfarande vara möjligt att säga till andra människor att de uppför sig på ett sätt som är oacceptabelt. Det har vi i stort sett slutat med eftersom vi respekterar varandras värderingar. Värderingar är inte respektable, bara för att någon har dem. Vi skall respektera att folk har värderingar, men vi skall självfallet ta strid om människor praktiserar värderingar som vi menar är oacceptabla.

Karsten Ive,
Det Kriminalpræventive Råd, Köpenhamn:

”
I Danmark görs många insatser mot narkotika, men man har inte tagit upp kampen mot alkohol. Vi är på väg att få en förbrukarkultur bland ungdom. Det händer att man på födelsedagar i åttonde klass ger de unga gammeldansk eller öl och det accepteras av skolan. Det är fullständigt gale!

Man måste ha begränsningar i ungas rätt att få tillgång till alkohol, men det saknas i Danmark. Inom skolvärlden bör man utforma en alkoholpolitik, där lärarna är eniga om vilken hållning man skall ha till unga och alkohol.

En sammanfattning av paneldebatten finns på video under titeln Forebyggelsestanken (19 min.) Videon kan köpas genom Kommune Information, Rådhuset, DK-8100 Århus C. Tel: +45 89 40 22 22